

УДК 811.111:373.74(045)

Шепітько С. В.

ФУНКЦІОНАЛЬНА СВОЄРІДНІСТЬ АНГЛОМОВНИХ ПРИКМЕТ ЯК ОДНОГО З ЖАНРІВ ПАРЕМІЙ

Стаття розглядає специфіку прикмет як одного з жанрів паремій в аспекті їх функціональних та когнітивних характеристик. Узагальнення функцій, когнітивних моделей та етноспецифічних особливостей прикмет є пріоритетною метою дослідження.

Ключові слова: паремії, прикмети, функція, етноспецифіка, когнітивна модель.

Шепітько С. В. Функциональное своеобразие англоязычных примет как одного из жанров паремий. – Статья.

Статья рассматривает специфику примет как одного из жанров паремий в плане их функциональных и когнитивных характеристик. Обобщение функций, когнитивных моделей и этноспецифических особенностей примет являются ключевыми целями исследования.

Ключевые слова: паремии, приметы, функция, этноспецифика, когнитивная модель.

Shepitzko S. V. Functional specifics of omens and superstitions as a proverbial genre. – Article.

The article deals with functional and cognitive specifics of omens and superstitions as a proverbial genre. Generalization of their functions, cognitive models and ethnic peculiarities is the target aim of the investigation.

Key words: paremia, omens and superstitions, function, ethnic specifics, cognitive model.

Паремії – унікальний засіб моделювання, інтерпретування та оцінювання типових життєвих ситуацій, а також результат креативного розвитку народного мислення. Вони надають можливість дослідження законів вербальної комунікації, створення, закріплення, використання знань. За їх допомогою ми можемо проникнути в механізм стереотипів мовленнєвої свідомості, що визначають засоби вербального втілення функціональних констант, які є значимими для лінгвокультури, а також їх взаємозв'язків у семантичних мережах народного менталітету.

Наразі сучасні дослідження відбивають етап становлення когнітивної пареміології, яка вирішуватиме складний комплекс проблем, пов'язаний із питаннями мовного та мовленнєвого статусів, видової своєрідності, функціонального призначення та культурної значимості паремій як репрезентантів ментальності. Когнітивно-комунікативний підхід до їхнього вирішення, на актуальності якого ми наголошуємо, дозволяє дослідити синкретичні властивості паремій (текстом, знаків непрямої номінації та прецедентних одиниць етнолінгвокультури) під кутом роботи тих лінгвокультурних механізмів, що формують їхню структуру та зумовлюють закономірності вербальної реалізації паремійної семантики. Прагматичний фактор є теж врахованим, оскільки цілісну смисловою структуру паремій реалізовано для найбільш адекватного вираження дискурсивної інтенційності та комунікативно-прагматичної спрямованості кожного мовленнєво-мисленнєвого акту.

Теоретичну основу дослідження становлять роботи, що визначають базові положення сучасної когнітивно-дискурсивної парадигми лінгвістики та, зокрема, фразеології, а саме М.Ф. Алефиренка, М.М. Болдирева, С.Г. Воркачова, В.З. Дем'янова, О.С. Кубрякової, Дж. Лакоф-

фа та М. Джонсона, Р. Лангакера, Г.Г. Слишкіна, Р.М. Фрумкіної. Цінними є наробки сучасної лінгвокультурології, наприклад праці М.Ф. Алефиренка, Н.Д. Арутюнкової, Х. Вальтера, В.І. Карасика, Ю.М. Караулова, В.А. Маслової, С.Є. Никитиної, Ю.С. Степанова, В.М. Телії, а також дослідження, що складають основи сучасних наукових уявлень про статус, структуру та функціональну і семантичну своєрідність паремійного фонду (В.М. Мокієнка, Т.Г. Никитиної, Г.Л. Пермькова, Л.Б. Савенкової, В.К. Харченко та ін.).

За мету обрано опис когнітивно-прагматичних властивостей прикмет, як одного з жанрів паремій, у світлі дискусійних проблем паремійної семасіології.

Паремії – афоризми фольклорного походження, до лінгвістичних ознак яких належать репродукування, стійкість, прецедентність, варіативність форми та смислу в рамках вихідної семантико-прагматичної константи. Вони є текстами, оскільки являють собою моделі тексту, абстрактними інваріантами, що мають всі текстові ознаки та когнітивно-прагматичну функцію, яка спрямована на вираження суджень з оцінно-прагматичною інтерпретацією стереотипової ситуації, що застосована до конкретного дискурсу.

Прикмета – паремійний жанр, що слугує засобом стереотипізації прогнозу як когнітивно-прагматичної діяльності людини щодо культурного освоєння оточуючого світу. Визначення прикмет як «перевіраних часом віщувань, які ґрунтуються на презумпції прихованого зв'язку між явищами природи, ознаками денотатів та подіями людського життя, що вербалізовано в стислій метафоричній формі» [4; 5], відбиває їхню суттєву характеристику – догматизм. Прикмети характеризують як самостійний розділ паремій із домінуючою прогностичною функцією [1, с. 144].

Прикмети, з урахуванням їхньої жанрової зумовленості, класифікують на такі, що є за суттю прикметами (тобто звичайними ознаками), повір'ями (тобто забобонами), віщими снами та ворожильними висловами [2, с. 306]. Така типологія пов'язана з визначенням джерела віщування [3, с. 81]. Прикмети виникають як звичайні знаки, що виникають під час спостереження за оточуючою дійсністю, повір'я-забобони виникають завдяки міфологічним уявленням та народно-релігійним уявленням про природні та соціальні закономірності. Віщі сні виникають із практики тлумачення снів, що ґрунтується на давніх міфологічних уявленнях про зв'язок реального та ірреального світів. Ворожильні вислови мають в основі певну практику ритуалу тієї чи іншої культури.

Перші є джерелом інформації, що є соціально значимою, оскільки вони регламентують трудову діяльність та побут людини. До них віднесено такі, що входять до рубрик метеорологічних, побутових, сільськогосподарських. Вони формують цілісне уявлення про повсякденне життя, логічно пов'язане з реаліями природи та законами буття. Їхня функціональна специфіка – сполучення функцій прогнозу та регламентації дій, що вмотивовані цим прогнозом. Наприклад: *A dog eating grass means it's going to rain. If a dog lies on its back, it is a sign of rain. A dog sitting with crossed forepaws indicates rain. If a cat licks its fur in the opposite way that is naturally lies, there will be significant rain. If the cat calmly and smoothly washes itself, expect fair weather. If the cat tears of the cushions or carpet with its claws, it is a sigh that wind is coming. If the cat while washing its face draws its paws over its forehead, it's a sign of good weather* (5; 6; 7).

Повір'я мають на меті захист людини від дій, що є необміркованими. Вони не вмотивовані, на передній план виходить функція табу та регулятивна. Вони можуть бути суперечливими, оскільки в них спостерігаємо ефект об'ємної репрезентації оцінки категорії, важливої для етномовної свідомості [3, с. 252]. Наприклад: *Being followed by a strange dog- bad luck. Being followed home by a strange dog might indicate good luck. A dog walking between a courting couple indicates a quarrel will soon take place. Black dogs are generally considered unlucky, especially if they cross a traveller's path or follow someone and refuse to be driven away. To meet a dog with her whelps was considered in the highest degree unlucky. A strange dog coming to the house means a new friendship. A cat in the cradle means a baby's on the way. If the family cat should sneeze three times in a row, the family will soon suffer from the flu. If you own a white cat you will live in poverty. If a cat follows you when you leave home, it's an omen of bad luck. A spotted cat coming to your house is a good luck omen* (5; 6; 7).

Віщі сні поєднують функціональні ознаки прикмет та повір'їв, оскільки події, що перед-

бачають, вважають результатом довготривалих спостережень за тим, як сні перетворюються на реальність. Тут має місце ірраціональний фактор та його символізація. Наприклад: *A white horse appearing in a dream for three successive nights means an elderly person will die* (6; 7).

Ворожильні вислови мають функцію ворожби [4, с. 100], що вони її виконують у межах ритуальної функції. Наприклад: *A bridegroom must carry a horseshoe in his pocket to ensure a happy marriage* (6; 7).

Незважаючи на все різноманіття прагматичних функцій прикмет, їхня когнітивна функція є єдиною – вилучення знань із досвіду практичних спостережень. Стереотипізація ситуації здійснюється завдяки тому, що спостереження отримують статус закономірностей. Оскільки мотивований зв'язок є часто невстановлюваним, ми можемо вважати прикмети вербалізаторами міфологічного світогляду, на відміну від інших видів паремій. Основним фактором прецедентного потенціалу прикмет і є відсутність внутрішньої аргументації, що підсилює їхній догматизм. Таким чином, прагматична функція прогнозу-передбачення та когнітивна функція формування культурно-світоглядної догми знаходяться в тісному зв'язку та реалізують феномен прикмети – паремії, довір'я до якої в носіїв цієї мови є практично необмеженим.

Функціональна сторона прикмет впливає на їхній тематичний поділ на прикмети-прогнози, що віщують про щасливий або нещасливий результат події, прикмети-прогнози, які репрезентують реалії, що є важливими для спостереження, що репрезентують місце або спільноту, до яких прогноз притягнутий, особисті прикмети та такі, які є трансформами для досягнення юмористичного ефекту. У залежності від цього поділу первинними функціями прикмет становляться відповідно: регламентуюча, символічного моделювання світу, культурної ідентифікації, розвитку необхідної соціальної рефлексії та орнаментальна.

Перша група прикмет виконує саме регламентуючу функцію, тому що досягнення щастя є основним мотивом людини, яка до цих рекомендацій залучається. Всі вони дають прогноз як керівництво для досягнення щастя, запобігання нещастю, наприклад: *If you lead a white horse through your house it will banish all evil. If you give your friend a cat, your friendship will end. White cows are bad luck if you own one and if you see one, spit three times to protect yourself* (5; 6; 7). Тобто якщо людина бажає бути щасливою, вона повинна провести білого коня через хату, не дарувати другові kota та знищити, або захистити себе через ритуал від білої корови.

Друга група прикмет реалізує функцію символічного моделювання світу, де певні предмети становляться символами в межах передбачень,

наприклад: *Three white dogs seen together are considered lucky. A greyhound with a white spot on its forehead – good fortune. Saint Swithun's day, if thou be fair, for forty days it will remain; Saint Swithun's day, if thou bring rain, for forty days it will remain. If Saint Paul's day be fair and clear, it will betide a happy year. Barnaby bright, Barnaby bright, the longest day and the shortest night* (6; 7). Денотати-орієнтири тут мають етнокультурну значущість.

Третя група реалізує механізм культурної ідентифікації під час репрезентації конкретної реалії, навколо якої збирається людська спільнота, наприклад: *If you drink from the well in Greece you will merry a local* (7, p. 231).

Четверта група є прикметами особистими, що їх людина виводить для себе з свого особистого досвіду, наприклад: *If I take an umbrella there will be a fair day*. Людина робить свій внесок у фонд народної мудрості та виносить свій прогноз на розсуд широкого загалу, тобто реалізує функцію культурної ідентифікації особистості.

П'ята група репрезентована одиницями, що ґрунтуються на прецедентом використанні прикмет з метою створення юмористичного ефекту. Приклади такого використання не зафіксовано в словниках, вони створюються в мовленні, наприклад: *If a dog crosses the street before you, you are sure not in Korea* (6; 7).

Подієва основа прикмети залежить від характеру її прагматичної реалізації. Прикмети-передбачення демонструють залежність смислового плану від внутрішньої форми (*Wet cats make it rain*) (5; 6; 7). Прикмети-рекомендації вміщують дві події, друга з яких є наслідком першої (*If you lead a white horse through your house it will banish all evil*) (6; 7). Прикмети-застереження вміщують дві події, поєднанні причинно-наслідковими відносинами (*If you give your friend a cat, your friendship will end*) (5; 6; 7).

Внутрішня форма прикмет співвідносить умовивід зі спектром життєвих ситуацій, що передбачають звичайні дії в колі звичайних денотатів, кожен з яких у контексті прикмети зазнає своєїрідної символічної метафоризації, тобто стає афористичним символом. Символи різняться від однієї лінгвокультури до іншої; враховуючи ізоморфізм мислення аксіологічні оцінки часто співпадають. Таким чином, утворюються зони ідентифікації та диференціації в символічній картині пареміосфери. Для ілюстрації ми зробили аналіз англійської та українськомовних прикмет, що вміщують зооніми СОБАКА/ DOG та КІТ(КІШКА)/ CAT.

Аналіз англійськомовних прикмет, що вміщують зоонім DOG, доводить про те, що колективний його образ відбиває ті сфери, які переважно асоціюють з негативним сприйняттям життя, а саме – з поганою вдачею, хворобою, смертю, по-тойбічним життям. Собака зазвичай чорного ко-

льору, в компанії з цуценятами, біжить між людьми, виє вночі на місяць 4 рази, дивиться внікуди. А якщо йому не подобається людина, то така людина недобра.

Нову дружбу, здоров'я та вдачу теж асоціюють з образом собаки. Таких собак, зазвичай, три, вони плямисті, чорно-білі, облизують маля.

Деякі прикмети прогноують природні явища. У них собака діє таким чином: сидить із перехрещеними лапами, лежить на траві на спині.

Аналіз англійськомовних прикмет із зоонімом CAT доводить про те, що колективний його образ відбиває ті сфери, що переважно асоціюють із негативним сприйняттям життя. Наповненість слотів теж відбиває різницю менталітетів. Самим наповненим є слот дії/стану, що репрезентує сфери погоди, здоров'я, невдачі. Якщо лиже хутро проти росту – до дощу, а якщо спокійна – до гарної погоди. Якщо чхає 3 рази – до грипу в сім'ї. Якщо слідує за господарем, коли він йде з дому – до нещастя. Слот кількості/якості репрезентує сфери погоди, фінансового стану людини, вдачі (мокра – до дощу, біла – до бідності, плямиста – до вдачі). Слот місця репрезентує сферу сім'ї (якщо в колісці – до народження дитини). Слот об'єкта відбиває сферу погоди (якщо лапа над головою – гарна погода, нижче – дощ). Загалом, переважає негативне ставлення до кішки. Її неможна подарувати другові – дружба закінчиться.

Аналіз українськомовних прикмет із зоонімом СОБАКА доводить про те, що колективний його образ відбиває негативні сфери життя, а саме – хворобу, смерть, пожежу, нещастя. Такий собака виє, скулить, кусає. Особливо треба бути обережним, щоб його не штовхнути, або, бодай бог, збити автівкою.

Гостей, веселощі або весілля асоціюють із собакою, що гавкає уві сні. Багато собак – теж позитивний знак.

Природній стан (тепло/холод), явища (вітер) прогноують в прикметах, де собака або спить на спині, або згортається клубком.

Спільним в образах собаки, що постає в прикметах англійської та української мов, є перевагування негативної конотації. Образ собаки як втілення поганої вдачі, хвороби та смерті притаманний обома лінгвокультурам. Спільною рисою також є і позначення метеорологічних явищ і станів. У менталітеті англійців образ собаки позитивніший, ніж в українців.

Аналіз українськомовних прикмет із зоонімом КІШКА/КІТ доводить про те, що колективний його образ відбиває ті сфери, що переважно асоціюють із позитивним сприйняттям дійсності. Важливе місце має наповнення слоту якості/кількості, а саме – колір та кількість. Зазвичай три кольори в кішки прогноують щастя господареві, а сім – всієї родині. Чорний колір має двояке трактування. Зазвичай

чорний кіт охороняє господаря, але чужий, що забіг до дому, – до нещастя. Важливим також є й те, що колір kota та волосся господаря повинні бути ідентичними. Гендер теж має значення. Якщо це кішка, то вона більш любить господаря, тоді як кіт – господиню. Слот «кішка» також є наповненим. Частини слота (очі, хвіст) характеризують благополуччя (якщо хвіст куций) та особистого життя (якщо очі різнокольорові – у господаря труднощі в особистому житті). Слот дії/стану включає сфери любові, користі (ластиться, потягується до людини), а також нещастя (якщо забіг до чужого будинку).

Якщо зоонім СОБАКА має більшість спільних асоціацій та конотацій, зоонім КІШКА відбиває різницю менталітетів етносів, що його сприймають. Спільними є сфери погоди та невдачі. Ставлення до образу кішки відрізняється в лінгвокультурах: в англійській – переважно негативне, в українській – переважно позитивне.

Прикмети в основі своїй семантики мають когнітивну модель, в якій ієрархія когнітивних одиниць представлено в такій спосіб: Сценарій 1 – Сценарій 2 або Символ 1 – Сценарій 2 (*When a dog is staring intently at nothing, with no apparent reason, look between the dog's ears and you'll see a ghost. Howling dogs mean the wind god has summoned death, and the spirits of the dead will be taken*) (6; 7).

Підсумовуючи вищевикладене, ми можемо дійти такого **висновку**. Комунікативну природу та когнітивно-прагматичну функцію прикмет

встановлюють з огляду на їх комунікативне, прагматичне призначення та когнітивну функцію. Загальнопаремійні функції (когнітивно-дискурсивна, узагальнююча, культурно зумовлена) прирошуються специфічною прогностичною, дидактичною сутністю якої пов'язана з виокремлюваними для розрядів прикмет регламентуванням, символічною категоризацією, культурною ідентифікацією, соціальною рефлексією, орнаментальністю.

Когнітивно-функціональна природа прикмет визначає відсутність в структурі висловлення внутрішньої аргументації, що підсилює їхній догматизм. Когнітивно-прагматична природа прикмет функційно зумовлена вимогами до кліше прогнозу – передбачення. Прикмету як паремійний жанр з основною прогностичною функцією відрізняє виражений причинно-наслідковий зв'язок, який поєднує в складі умовиводу дві ситуації – реальну та прогнозовану, що сприяє реалізації ієрархічних зв'язків на рівні когнітивної моделі, семантики та прагматично вираженого змісту прикмет.

Етнічна специфіка відбивається в символістичній категоризації, характерними рисами якої є наявність ізоморфних та аломорфних оцінок. Символізму підлягає те, що є цінним для певної лінгвокультури; це положення може стати **перспективною** подальших розвідок при дослідженні прикмет.

Література

1. Никитина Т.Г. Примета (глава коллективной монографии) / Русские паремии: новые формы, новые смыслы, новые аспекты изучения / Научн. Ред. Проф. Т.Г.Никитина. – Псков: ПГПУ, 2008. – С. 145–178.
2. Пермяков Г.Л. К вопросу о структуре паремиологического фонда / Языковая природа афоризма. Очерки и извлечения: Пособие / Сост., общ. Ред., предисл. и вступ. ст. Е.Е. Иванова. – Могилёв : МГУ им. А.А. Кулешова, 2001. – С. 297–320.
3. Семенов Н.Н. Когнитивно-прагматическая парадигма паремиологической семантики : дис. на соиск. уч. ст. докт. фил. наук 10-02-01 «Русский язык» / Н.Н. Семенов. – Белгород, 2012. – 417 с.
4. Харченко В.К. Лингвистика народной приметы / В.К. Харченко, Е.Е. Тонкова. – Белгород : Изд-во ОАО «Белгородская областная типография», 2008. – 224 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

5. Cat Superstitions [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kinrossfolds.com/cattery/superstition.html>.
6. 8 Surprising Animal Superstitions [Електронний ресурс]. – Режим доступу.: <http://www.vetstreet.com/dr-marty-becker/8-surprising-animal-superstitions>.
7. UK superstitions [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.educationuk.org/global/articles/uk-superstitions>.